

## ANDREI ROTH: NATIONALISM SAU DEMOCRATISM?

(Nacionalizmus vagy demokrácia?)

Pro Európa Kiadó, Marosvásárhely, 1999

E századvégen újra nagy választás előtt állunk: a modernitás (posztmodernitás) valamilyen társadalmi, illetve gazdasági formája mellett kell döntenünk, indítja provokatív tanulmánykötetét a szerző. Célja a demokrácia és a nacionalizmus közötti ellentét bemutatása, a két szemben álló fogalom elemzése a román társadalom példáján.

A könyv címe – kis változtatással – tudatosan ismétli meg a román eszmétörténetben híressé vagy inkább hírhedtté vált szerző, A. C. Popovici: Nacionalizmus és demokrácia? című, 1910-ben megjelent művét, erőteljesen szembehelyezkedve annak érvelésével és végkövetkeztetéseivel, határozottan a mindennapi élet és a gondolkodás demokratizmusa mellett foglalva állást. Roth átfogó kísérletet tesz arra, hogy a nacionalizmus és a demokrácia témakörét, történeti és elméleti összefoglaló keretében, a román történelmi és aktuális valósággal szembesítve közelítse meg. A nacionalizmus vagy demokrácia? nagyrészt a szerző 1990 és 1999 között e témában publikált írásainak gyűjteménye. Ennek ellenére a könyv koherens egészet alkot, a benne található tanulmányok pedig egy-egy téma kritikai analízisét képezik, újragondolásai egy térségünkben jól ismert tudományos anyagnak, amelyet statisztikai-, demográfiai anyagokra építő másodelemzések egészítenek ki. A tanulmányok vezérfonala a román nacionalizmus elemzése, és annak hatása a kisebbségek és a többség életére.

A könyv első része a nacionalizmus, a második a kisebbségek, a harmadik pedig a következmények kérdése köré csoportosuló tanulmányokat tartalmazza. A nacionalizmus-tanulmányokban Roth a nemzetet és a nemzeti kérdést a modernitás termékének tekinti, amely különböző módon jött létre Európa különböző térségeiben. Áttekintve az erre vonatkozó szakirodalmat, a hangsúlyt a keleti térségben kialakuló nacionalizmus specifikus voltára, és főként a román nacionalizmusra helyezi. Kelet-Európában a „nacionalizmus paradoxonjának” nevezhető jelenség valósult meg, amely a modernizációs folyamat késésére adott reflexként értelmezhető, s amelyet a késésből fakadó frusztráció és agresszivitás jellemez. Ez hatványozottan érvényes Románia esetében, érvel a szerző, ahol a társadalmi, kulturális és gazdasági struktúrák modernizációja elmaradt, az átvett alkotmányos struktúrák elemei nem stabilak, így demokratizmusuk nem teljes, és ahol a nemzeti ideológiában a nacionalizmus egyben antidemokratizmust és nyugatellenességet is jelent. A román nacionalizmus etnocentrizmusa a nemzet szellemiségének hordozójaként a parasztságot jelöli meg. Ugyanakkor az industrializmus, az urbánus életmód, a piacgazdaság mint nemkívánatos tulajdonságok jelentek meg a közgondolkodásban. Ez a nacionalista anti-modernizmus ma is életképes, virulens eleme a román társadalmi gondolkodásnak.

A könyv második része a romániai kisebbségek (főként a magyar, a német, a zsidó és a roma kisebbségek) történelmével, identitásával foglalkozik, kiegészítve az inter- és multikulturalitás vizsgálatával. A több etnikum együttélésének következménye több, mint egyszerű kulturális vagy nyelvi kölcsönhatás. A hosszas történelmi együttélés során több-kevesebb súllyal mindig az identitás és asszimiláció problémája vetődik fel. Európa keleti felében az interetnikus kapcsolatokat a történelmi helyzet problematikussá tette. Ez az állítás különösen érvényes a Romániában élő etnikumok esetében, ugyanis a társadalmi-politikai struktúrák túl gyakran változtak a történelem folyamán, így a hatalmi arányok hirtelen változása az addig domináns etnikumot alárendelt pozícióba helyezte, és fordítva. A szerző ebben a referencialiteretben elemzi az identitás/asszimiláció közötti kapcsolatot, a többség és kisebbség viszonyára vonatkoztatva. A román nacionalizmus etnokratikus irányultsága pedig minden kisebbség esetében e században végig, néhol erőszakkal is, az asszimilációt szorgalmazta. A szerző érzékletesen vezeti végig az identitás/asszimiláció fogalom-páros magyarázatát a magyar, a német és a zsidó kisebbség esetében, elemezve a különböző identitáselemek épülését, illetve az asszimiláció különböző komponenseit, például a egyes házasságokat.

Kiemelt helyen szerepelnek a romániai zsidó kisebbség helyzetével foglalkozó írások (Emancipáció, asszimiláció, zsidó identitás, illetve Ki „hozta be” a kommunizmus Romániába? című tanulmányok). Kevés munka született, amely a romániai zsidóság történelmi helyzetére ilyen jól megalapozott, statisztikai-demográfiai elemzést nyújtana. Roth kiemeli azt, hogy a zsidóság esetében az identitás/asszimiláció fogalom-páros kiegészítendő az emancipáció fogalmával. A vezérfonal pedig az, hogy a zsidó kisebbség emancipációja elkerülhetetlenül összekapcsolódik az asszimiláció néhány aspektusával. A zsidóság emancipációja az a belső, bipoláris folyamat, amely a modern társadalmak kialakulásához szervesen kötődik, és magában hordozza az izoláció és autoizoláció leküzdését is. Az asszimiláció és emancipáció kettőssége felelős azért, hogy kettős, sőt hármas identitásról is beszélhetünk e kisebbség esetében. A zsidó kisebbség „eltűnése” Romániából, a deportálásokból, a ki-vándorlásból, a népesség elöregedéséből, és a következő generációk fokozott identitásvesztéséből adódik. Ezt a szerző érzékletesen szemlélteti egy kolozsvári zsidó család krónikáján keresztül. Kevésbé feldolgozott, de ugyanolyan mértékben érdekes a zsidó kisebbség szerepe és részvétele a második világháború utáni közvetlen korszakban, a román kommunista pártban. A román közgondolkodásban erősen él az a „képzet”, hogy a „zsidó hozták be a kommunizmust”, így ez erős forrása az antiszemitizmusnak. Ez az elgondolás azt emeli ki, és használja exkluzív módon, hogy a kezdeti periódusban a román kommunista mozgalomban túlréprezentált, aránytalanul nagy volt a zsidó kisebbségek aránya. A szerző ellentételezőként hangsúlyozza, hogy az ilyen típusú érvelés félrevezető lehet, ugyanis nemcsak a zsidó kisebbség volt aránytalanul képviselve, hanem a magyar kisebbség is, vagy, hogy a zsidóság túlréprezentált volta ugyanúgy megnyilvánult a gazdasági életben, az urbánus életmódot képviselők körében, mint a második világháború embervesztései között. Ugyanakkor ez a „túlréprezentáltság” egyre inkább, és intenzíven „romlott le”, ugyanis a román kommunista párt az etnikai homogenizációt tűzte ki céljául, nemcsak a párt sorain belül, hanem az egész társadalmi életre nézve. A kommunizmus mellett való döntés motívumai között a zsidóság esetében megemlíti

az eredeti ideológiával való szimpatizálást, amennyiben az internacionalizmust tűzte zászlajára, és a társadalmi igazságosságot hirdette. Az ideológia azonban utópiának bizonyult – hasonlóan a kommunizmus fasizmussal szembeni választásához. Ez az oka annak, hogy a kommunista párt zsidó tagjai nagyon hamar kiábrándultak, és gyors ütemben szakítottak a kommunista mozgalommal.

A harmadik részben a szerző megpróbálja összegezni mindazon valós, illetve potenciális következményeket, amelyeket a nacionalizmus speciális romániai megjelenési formája hozhat a kisebbségek, és az egész román társadalom életébe. Itt főként két gondolatkörre fókuszál, az egyik az emigráció, mint szimptomatikus jelenség, a másik az integráció, a modernizáció és a demokrácia kérdésköre. Az emigráció fontos téma, szociális probléma a román társadalomban, ugyanis a második világháborútól napjainkig az országot elhagyók száma egymillió körül mozog, és egyes kisebbségek szinte teljesen „eltűntek”. A német és a zsidó kisebbségekről van szó. E két kisebbség esete közös tartalmakat rejt, ugyanis a masszív, majdnem teljes kivándorlás „sikeressége” a hasonló helyzetnek köszönhető. Roth megfogalmazása szerint a befogadó „anyaországok feltételek nélkül, energikusan támogatták a saját etnikumhoz tartozók bevándorlását”. A magyar és a roma etnikum esetében a kivándorlási esélyek jóval korlátozottabbak. Az erdélyi magyarok emigrációja a háború utáni időktől napjainkig mindig a magyar állam attitűdjeitől, a román társadalom belső helyzetétől és a két ország közötti kapcsolatoktól függött. Annak ellenére, hogy a kivándorlási folyamat jelentős e kisebbség esetében is, ez mégsem vezetett a teljes vagy majdnem teljes eltűnésig. A szerző azonban megkockáztatja azt a feltevést, miszerint ha a magyar kisebbség kivándorlási körülményei hasonlóan alakultak volna a német, illetve a zsidó kisebbségekéhez, akkor ugyanaz a jelenség érvényesült volna. Az emigrálás motivációi között a politikai-ideológiai, a gazdasági, a társadalmi immobilizmust, és a kommunista-nacionalista rendszer etnocentrizmusát jelöli meg. Igaz az a tény is, hogy a kivándorlás nagy mértékben köszönhető a román állam mindenkori homogenizáló törekvéseinek. A romániai kisebbségek a gazdasági ellehetetlenülés többség által is osztott helyzete mellett az asszimiláló, homogenizáló törekvések célpontjai is voltak az elmúlt évtizedekben. A társadalmi homogenizáció kommunista ideológiája az összes különbözőség eltüntetését tűzte ki célul. A könyv utolsó tanulmánya mindezek jegyében azt taglalja, hogy a román társadalom milyen eséllyel indul az euroatlanti integrációban, és hogy a jelenlegi helyzetből kiindulva elképzelhető-e egy erre vonatkozó optimista forgatókönyv. Mintegy válaszolva erre a kérdésre, Andrei Roth a belső stratégiai problémákat a gazdasági, politikai és mentalitásbeli modernizációs problémákban jelöli meg. Nacionalizmus vagy demokrácia? Ez a választás két alternatívája. A könyv tanulmányai a demokrácia mellett érvelnek.